

A SZEGVÁR-SÁPOLDAL LELŐHELYEN FELTÁRT AVAR SÍROK CSONTVÁZMARADVÁNYAINAK ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA

SZALAI FERENC*

A 7. századra datálható, régészetileg jelentős kis sírszámú avar kori temetőből tíz csontvázmaradvány antropológiai vizsgálatát végeztük el. Sikerült megállapítani, hogy az eltemetettek közül hét öt év alatti gyermek, kettő fiatal férfi és egy fiatal nő. A csontmaradványok rossz megtartása ellenére az egyik fiatal férfi arckoponyáján mongoloid, a fiatal nőén pedig europid jellegeket találtunk. A temető kis közösséghez vagy akár egy családhoz is tartozhatott, de ezt morfológiai vizsgálatainkkal nem tudtuk alátámasztani.

Kulcsszavak: *paleoantropológia, kora avar kor, kis létszámú közösség*

Anthropological examinations were performed on the skeletal remains of the archaeologically important small Avar age cemetery from the 7th century AD. It was found that from the ten individuals seven were children under the age of five, two were young males and there was one young female. The bones were in bad state of preservation but despite that one young male showed features of Mongoloid race, the young female's facial traits were European. The small cemetery probably belonged to a small community or even to a family but we couldn't confirm that with our morphological investigations.

Keywords: *paleoanthropology, Early Avar Age, small community*

A lelőhelyről korábban a kora avar időszakra datálható rendkívül gazdag lovas sír került elő, a leletegyüttes részletes leírása és történeti háttérének teljességre törekvő elemzése is megtörtént.¹ A lelőhely hitelesítő ásatása során Lőrinczy Gábor még kilenc avar kori sírt tárt fel.² Az elő-

került embercsontok vizsgálatának eredményeit az alábbiakban ismertetjük.

Anyag és módszer

A feltárt csontmaradványok valószínűleg a talajviszonyok miatt rendkívül rossz megtartásúak, a csontok mállekonyak, sárgásbarna színűek.³

* A kézirat beérkezett: 2018. március 19.

* Dr. Szalai Ferenc: Department of Anaesthesiology and Intensive Therapy, Southport and Ormskirk Hospitals NHS Trust, Town Lane, Kew, Southport PR8 6PN Egyesült Királyság; e-mail: szalaiif@hotmail.com

¹ BÓNA 1979, 3–32; BÓNA 1980, 31–95.

² A teljesség kedvéért meg kell említenünk az 5a jelzéssel ellátott újszülött csontvázát is, ami nem az avar korból való. A csontváz ugyanis az avar csontmaradványoktól eltérően sokkal sekélyebb sírban feküdt, rendkívül jó megtartású, szürkésbarna színű. A végtagscsont-diafizisek legnagyobb

hossza alapján (femur d: 61mm, humerus d: 53 mm, humerus s: 53 mm, ulna s: 49 mm, tibia d: 52 mm) 34–36 hetes terhességből származó koraszülött (FAZEKAS-KÓSA 1978, 69–96) csontvázáról lehet szó, a lelet recens mivoltát igazolja a csontváz feltárása során előkerült 1822-es érme is (Lőrinczy Gábor szíves szóbeli közlése).

³ A csontvázletek a szegedi József Attila Tudományegyetem (ma SZTE) Embertani Tanszékén az 10962–10963 és 11016–11023 leltári szám alatt találhatók.

A vázak több esetben – néhány fog kivételével – teljesen elporladtak. A szerény leletegyüttes feldolgozása során ezért csak nagyon kevés – első sorban az elhunytak elhalálozási életkorára utaló – adatot tudtunk összegyűjteni.

A csontmaradványok nemmeghatározását Éry-Kralovánszky-Nemeskéri⁴ és Harsányi-Nemeskéri⁵ útmutatásai szerint végeztük a *juvenis* és a *juvenis-adultus* korcsoportba tartozó vázak esetében. Az elhalálozási életkor meghatározásához az *infans* I. korcsoportú gyermekeknél a fogkibúvás sorrendje és a fogak növekedési fázisainak megfigyelése⁶ szolgált alapul, a *juvenis* és a *juvenis-adultus* korcsoportba tartozó három csontváz esetében pedig az osszifikációs táblázatot⁷ alkalmaztuk. A 3. sír *juvenis-adultus* csontvázánál az életkort még a komplex életkor-meghatározási módszerrel⁸ és Sjøvold táblázatainak⁹ felhasználásával is megállapítottuk (FS: facies symphyseos, EO: endokraniális varratelzáródás), ugyanakkor az os ilium facies auricularisának (FA) fázisát is megfigyeltük.¹⁰ A koponya morfológiai jellegeinek osztályozásánál Lipták¹¹ összefoglalását, a koponya non-metrikus jellegeinek feljegyzésénél Finnegan-Marcsik¹² és Sjøvold¹³ munkáját, a posztkraniális váz non-metrikus anomáliáinak megfigyelésénél Finnegan¹⁴ tanulmányát vettük alapul. A fogak jelölésénél a Nemzetközi Fogászati Szövetség (World Dental Federation) két számjegyű jelölésmódját¹⁵ használtuk.¹⁶ A koponya és a vázcsontok metrikus elemzését Martin-Saller¹⁷ szerint végeztük. A termetszámításhoz Rösing¹⁸ és Sjøvold¹⁹ képleteit használtuk fel.

Az embertani leletek részletes leírása

1. *sír*: a mellékletekkel bőségesen ellátott lovas sírból a leletek és a helyszínen végzett megfigyelések alapján minden bizonnyal egy felnőtt férfi csontváza került elő. A feltárás után az embercsontok a leletekkel együtt a szentesi Koszta János Múzeum gyűjteményébe kerültek, de időközben az embercsontok sajnos elvesztek. A csontváz helyszíni leírása hiányos, a váz hosszát sem mérték meg a sírban, csak az utólag készített méretarányos rajz alapján feltételezzük, hogy termete 160 cm körüli lehetett.²⁰ Az ásatás során készült sírfotó teljes, de töredékes csontvázat mutat, arckoponyája nem látható. A csontvázról készült fényképen a combcsont és a sípcsont ízületi végeinek csontosodási vonalai jól kivehetőek, a csontvégek epifízisei talán még különállóak voltak, ezért életkorát nagy valószínűséggel 19–25 év közöttire (*juvenis-adultus* korcsoport) tehetjük.²¹

2. *sír*: gyermekcsontváz, amiből csak 9 tejfog és 10 maradó fogcsíra maradt meg, ezek a következők: 53, 54, 55, 63, 64, 73, 75, 83-as és 84-es tejfog, valamint a 11, 12, 13, 16, 22, 31, 41, 42, 43-as és 46-os maradó fogcsíra. A 11-es fog nem lapát alakú, a 16-os fagon nincs Carabelli-dudor.

3. *sír*: fiatal felnőtt nő nagyon rossz megtartású, mállott koponyája és közepesen jó állapotban levő csontváza. Az agykoponya jobb oldalát sikerült restaurálni, de mérések így sem végezhetők rajta. A homlok ívelt, mérsékelten meredek. Az orbita kerek, az orrgyök magas, az apertura piriiformis anthropin, a fossa canina közepesen mély. Sutura metopica nincs, foramina parietalia szimmetrikus.

Számított testmagassága Rösing szerint 153,1 cm (közepes), Sjøvold szerint pedig 157,9 cm (nagyközepes) termetkategóriába sorolható. A postcranialis vázcsontokon található variációk közül a szimmetrikusan jelentkező fossa costoclavicularis, a 4., 5. és 6. nyakcsigolyán látható kétoldali foramen transversum partita-t és a jobb oldali femuron levő Allen-fossát emeljük ki. Neme nő, a tuber frontale et parietale: -1, glabella és arcus superciliaris: -2, facies malaris zygomatici: -2, corpus mandibulae: 0, angulus mandibulae: +1, caput mandibulae: -2, incisura ischiadica major: -2, sacrum: -2, caput femoris verticalis átmérője: 0, linea aspera: -1, koponya általános jellegei: -2, csontváz általános jellegei: -2 alapján -1,25-ös szexualizáltsági együtthatóval.

⁴ ÉRY-KRALOVÁNSZKY-NEMESKÉRI 1963, 41–90.

⁵ HARSÁNYI-NEMESKÉRI 1964, 51–55.

⁶ SCHOUR-MASSLER 1941, 1154–1160.

⁷ SCHINZ et al. 1952.

⁸ NEMESKÉRI et al. 1960, 103–115.

⁹ SJØVOLD 1975, 9–22.

¹⁰ LOVEJOY et al. 1985, 15–28.

¹¹ LIPTÁK 1980.

¹² FINNEGAN-MARCSIK 1979, 97–118.

¹³ SJØVOLD 1984.

¹⁴ FINNEGAN 1978, 23–37.

¹⁵ TÓTH 1981, 21.

¹⁶ Maradó fogak esetében a velünk szembe néző egyén jobb felső fogkvadránsából indulóan az óramutató irányában 1-től 4-ig jelöljük először a kvadránsot, azután az aktuális fogat a középvonaltól számozván. Tejfogagnál ugyanez a szabály, csak ott 5-től 8-ig jelöljük a kvadránsokat. Így a 16-os fog a maradó jobb felső első őrlőfog, a 72-es fog pedig a bal alsó második metsző tejfog.

¹⁷ MARTIN-SALLER 1957.

¹⁸ RÖSING 1988, 585–600.

¹⁹ SJØVOLD 1990, 431–447.

²⁰ BÓNA 1979, 3–32.

²¹ Köszönjük Marcsik Antóniának az életkorra utaló észrevételét.

Fogainak egy része posztmortálisan elveszett, a meglevők a következők: 11, 12, 13, 14, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 36, 38, 41, 42, 43, 44-es fogak, valamint a 35-ös és a 45-ös fogak retencióban maradása miatt perzisztáltak a 75-ös és a 85-ös tejfogak. A frontfogakon nagyon enyhe vonalas zománchypoplasia látható, az 11-es és a 21-es fogak nem lapát alakúak.

4. *sír*: kisgyermek nagyon mállott koponya- és vázcsonttöredékei és 8 fogmaradványa. Két halántéksont-töredék és a bal oldali kulcscsont azonosítható. Az 54, 55, 65, 74-es és 75-ös tejfogai és 12, 26-os és 36-os maradó fogcsírai állnak rendelkezésre. A fogakon nincs rendellenesség.

5. *sír*: gyermek majdnem hiánytalan, de a földben nagyon deformálódott koponyája és zömmel bal oldali (kulcscsont, felkar- és alkarcsontok, combcsont és sípcsont) töredékes végtagcsontjai. A koponyán a nyakszirt lekerekített, lambdatáji lapultság nincs. Az orbita kerek, az orrgyök széles és magas, a fossa canina kitöltött. Mindkét lambdavarratban ossa Wormiana. 12 tejfoga (51, 53, 54, 55, 64, 65, 72, 73, 74, 75, 84-es és 85-ös) és 7 maradó fogcsírája (13, 14, 16, 21, 22, 23-as és 26-os) vizsgálható, rajtuk rendellenesség nincs. A postcranialis csontok mind mállottak, nem mérhetők.

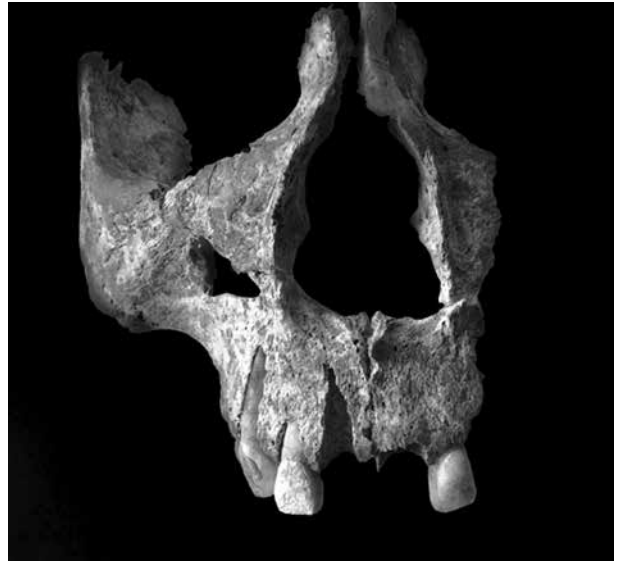
6. *sír*: gyermek koponya- és csövescsonttöredékei. 6 tejfog (51, 63, 74, 75, 84-es és 85-ös) és a 36-os maradó fogcsíra azonosítható. A tejfogak és a maradó fogcsíra is nagyok.

7. *sír*: kisgyermek körömnői koponyatöredéke és fogmaradványai, a 75-ös tejfog és 6 maradó fogcsíra (21, 26, 31, 36, 41-es és 42-es). A 21-es fog nem lapát alakú, a 26-os fogon kicsi Carabellidudor látható.

8. *sír*: gyermek 10 tejfoga (51, 53, 54, 55, 62, 63, 73, 82, 84-es és 85-ös) és 6 maradó fogcsírája (11, 12, 16, 21, 26-os és 46-os), valamint néhány azonosíthatatlan, mállott csövescsont-diafízise alkotják a leletet. A fogakon nincs rendellenesség.

9. *sír*: egy kisgyermek mindössze 3 tejfoga került elő a sírból, az 55, 65-ös és 74-es fog.

10. *sír*: a kirabolt sírból fiatal férfi agy- és arckoponya-töredékei és hiányos csontváza került elő. A jobb felső állcsonti-járomcsonti területet és a csontos orrnyílás környékét sikerült restaurálni (1. kép). Az ezen látható morfológiai jellegzetességek a következők: az orbita alakja romboid, az

1. kép. Szegvár-Sápoldal, avar kori temető. A 10. *sír* fiatal férficsontvázának rekonstruált arckoponyája a szövegben leírt mongoloid jellegekkel

Fig. 1. Szegvár-Sápoldal. Avar age cemetery. Reconstructed facial skeleton of young male showing Mongoloid features (from grave No. 10)

orr-csontok formája Martin szerinti 6-7. közötti („homokóra” alakú), spina nasalis anterior 2, kifejlett fossa prenasalis, a fossa canina kitöltött, az alveolaris prognathia kifejezett. Az említett arckoponya-jellegzetességek a mongoloid rasszhoz tartozó emberfajtáknál gyakoriak.²² A fogak nagyméretűek, közülük az 12, 13, 14, 22, 36, 37, 41, 43-as és 44-es maradt meg, rendellenesség nem látható rajtuk. A postcranialis vázcsontok zömökek, vaskosak, de nagyon töredékesek. A femur 2-es méretéből Sjøvold szerint 158,0 cm-es testmagasság számítható, ez alacsony termetkategóriára utal.

A vázcsontok anatómiai variációi közül a jobb oldali facies articularis superior atlantis bipartita és mindkét oldali fossa hypotrochanterica érdemel említést, az ötödik ágyékcsigolya bal oldalnyúlványán részleges sacralisatio nyoma látható. Neme a processus mastoideus: +1, facies malaris zygomatici: +2, linea aspera: +1, koponya általános jellegei: +1 és a csontváz általános jellegei: +1 alapján férfinek határozható meg.

Értékelés

A 6–7. századi avar temetkezésekre a régészeti megfigyelések alapján inkább a nagy létszámú sírokból álló temetők a jellemzőek, de néhány *sír*-

²² LIPTÁK 1980.

1. táblázat. Szegvár-Sápoldal. Avar kori temetkezések. Nem és életkor egyéni adatai

Table 1. Szegvár-Sápoldal. Avar age cemetery. Individual data of sex and age

Sírszám	Nem	Sex. együtttható	Életkor (év)	Korcsoport	Kormeghatározás		
					FS	EO	FA
1.	Ffi?	?	19–25?	Juv.–Ad.?	csontosodások		
2.	Gy	–	3,5–4,5	Inf. I.	dentitio		
3.	Nő	–1.25	20–24	Juv.–Ad.	I	I	I
4.	Gy	–	2,5–3	Inf. I.	dentitio		
5.	Gy	–	3,5–4,5	Inf. I.	dentitio		
6.	Gy	–	3–4	Inf. I.	dentitio		
7.	Gy	–	3,5–4	Inf. I.	dentitio		
8.	Gy	–	2–2,5	Inf. I.	dentitio		
9.	Gy	–	3–5	Inf. I.	dentitio		
10.	Ffi	+1.4	16–18	Juv.	csontosodások		

ból álló családi vagy nemzetségi temetkezőhelyek is előfordulnak.²³ A szegvár-sápoldali temető sírjai azonos tájolásúak, a sírok egymástól arányos távolságra vannak, nincs „rátemetkezés”, mindez arra utal, hogy az aktuális temetés során tudták, hol vannak a korábban kiásott sírok.

Klasszikus antropológiai vizsgálatokkal még teljesen ép csontvázaknál is csak valószínűsíteni lehet a vérrokonsági összefüggéseket a csontok morfológiai jellegzetességei és az esetenként öröklődő anatómiai variációk alapján. Csontkémiai vizsgálatokkal (vércsoport-tulajdonságok, csontkollagéntípusok meghatározása) tovább bővül a vérrokoni kapcsolatot valószínűsítő vizsgálatok köre.²⁴

A szegvár-sápoldali sírcsoport csontmaradványainál a leletek töredékessége miatt a morfológiai vizsgálatok nagyon kevés értékelhető eredményt hoztak. Elsősorban a gyermekek fogmaradványai és a *juvenisek* csontosodási adatai alapján szerencsére pontos elhalálozási életkormeghatározást végezhetünk, amit az 1. táblázatban foglaltunk össze. A táblázatból kiderül, hogy a tíz eltemetett halott közül hét(!) *inf.* I. korcsoportba tartozó, 5 év alatti gyermek. A 3. sírből egy fiatal felnőtt nő, az 1. és 10. sírből pedig egy-egy fiatal felnőtt férfi csontváza került elő. Ha családi temetkezést feltételezünk, akkor a következő gondolatokat kell szem előtt tartanunk: az

1. sírba temetett fiatal férfi a régészeti leletek alapján bizonyára kiemelt ranggal rendelkezett, de szinte kizárt, hogy ilyen fiatal korára apja lett volna a 2–10. sírba temetett személyeknek. A 3. sírba temetett fiatal felnőtt nő elméletileg lehet az 1. sírban fekvő férfi házastársa, de ugyanúgy a testvére vagy a lánya is. Azt viszont teljes biztonsággal kijelenthetjük, hogy a többi sírba temetett személyek nem lehettek mind a 3. sírban fekvő fiatal nő gyermekei. A nők szexuális éréseinek törvényszerűségei, az egyes terhességekhez szükséges időtartam és a szülést követő szoptatási időszak termékenységre kifejtett hatásának tudatában egyértelműen kizárhatjuk, hogy a 20 év körüli fiatal nőnek nyolc gyermeke lett volna.²⁵ Ha továbbra is fenntartjuk a családi temetkezés feltételezését, akkor egy vagy több másik nőnek is kellett lennie anyaszerepben, akiket másutt temettek el. Persze az is csak feltételezés, hogy a 2–10. sírba temettek testvérek lettek volna. Arra viszont szintén nincs magyarázat, mi okozhatta az antropológiai irodalomban is szinte példátlanul magas gyermekhalandóságot. A vizsgálható csontokon semmilyen traumás elváltozás sem volt bizonyítható, inkább mérgezésre vagy gyors lefolyású súlyos fertőző betegségekre kell gondolnunk. Persze ez is csak akkor érvényes, ha nagyjából egy időben haltak meg a kis temető egyénei.

A leletek nagyfokú töredékessége miatt pontos taxonómiai besorolásuk lehetetlen, a 10. sírből előkerült fiatal férfi arckoponyájának mongoloid vonásai mindenképpen figyelmet érdemelnek. Ugyanakkor viszont a 3. sírban fekvő fiatal nő arca inkább europid jellegű, bár nagyon töredékes.

²³ BÓNA 1984, 322–323.

²⁴ LENGYEL 1975. A molekuláris vizsgálatok fejlődésével lehetőség nyílt csontokból történő örökítőanyag (DNS) meghatározásával népességi és rokoni kapcsolatok igazolására is. Sajnos a DNS-vizsgálatoknál is előfordul mérési hiba, főleg a minta nem kellő tisztasága miatt, ezért az ezekből kapott eredményeket is csak fenntartással lehet elfogadni. Ráadásul a szegvár-sápoldali széria nagyon rossz megtartású, de ha rokonsági kapcsolatot lehetne bizonyítani vagy kizárni az elhaltak közt, az fontos vizsgálati eredmény lenne.

²⁵ LAMPÉ 1983, 129–134.

Összefoglalás

A Szegvár-Sápoldal lelőhelyen feltárt tíz sírból álló temetkezés a korai avar periódus valószínűsíthetően nem teljes családi temetője, két fiatal

felnőtt férfi, egy fiatal felnőtt nő és hét öt év alatti kisgyermek sírját tartalmazza. A 10. sírból előkerült férficsontváz arckoponyáján mongoloid, a 3. sírban fekvő fiatal nő arckoponyáján pedig europid vonások fedezhetők fel.

2. táblázat. Szegvár-Sápoldal. Avar kori temetkezések. A vázcsontok méretei és jelzői

Table 2. Szegvár-Sápoldal. Avar age cemetery. Measurements and indices of postcranial skeletal remains

Martin No.		3. sír	10. sír	Martin No.		3. sír	10. sír
Clavicula	1.d	123	–	Femur	7.d	23	25
	1.s	127	–		7.s	23	24
	6.d	31	–		9.d	29	33
	6.s	30	–		9.s	30	30
	6:1.d	25.20	–		10.d	20	23
	6:1.s	23.62	–		10.s	20	23
Humerus	1.d	297	–		18.d	44	–
	1.s	295	–		18.s	44	–
	2.d	295	–		21.d	74	–
	2.s	293	–		21.s	74	–
	4.d	(54)	–		6:7d	91.30	108.0
	7.d	53	60		6:7s	104.5	112.5
	7.s	57	–		10:9.d	68.96	69.70
	7:1.d	17.84	–		10:9.s	66.67	76.67
Radius	1.s	221	–	Tibia	1b.s	333	–
	1b.s	218	–		3.d	68	–
Ulna	1.s	242	–		8a.d	28	–
	1.s	242	–		8a.s	27	–
Femur	1.d	420	–		9a.d	20	–
	1.s	419	–		9a.s	18	–
	2.d	413	417		10b.d	61	–
	2.s	413	–		10b.s	62	–
	6.d	21	27		9a:8a.d	71.43	–
	6.s	22	–		9a:8a.s	66.67	–
				Sacrum	5.	112	–

IRODALOM

BÓNA, ISTVÁN

1979 A szegvár-sápoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz (Das Reitergrab von Szegvár-Sápoldal. Beiträge zu den Frühawarischen Bestattungssitten). Archaeologiai Értesítő (Budapest) 106, 3–32.

1980 Studien zum Frühawarischen Reitergrab von Szegvár. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 32, 31–95.

1984 A népvándorlás kor és a korai középkor története Magyarországon. In: Székely, Gy. (szerk.): Magyarország története I. Előzmények és magyar történet 1424-ig. Budapest, 265–373.

ÉRY KINGA–KRALOVÁNSZKY ALÁN–NEMESKÉRI JÁNOS

1963 Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. Anthropologiai Közlemények (Budapest) 7, 41–90.

FAZEKAS, ISTVÁN GYULA–KÓSA, FERENC

1978 Forensic Fetal Osteology. Budapest.

FINNEGAN, MICHAEL

1978 Non-metric Variation of the Infracranial Skeleton. Journal of Anatomy (Oxford) 125, 23–37.

FINNEGAN, MICHAEL–MARCSIK, ANTÓNIA

- 1979 A Non-metric Examination of the Relationship Between Osteological Remains from Hungary Representing Populations of Avar Period. *Acta Biologica Szegediensis (Szeged)* 25, 97–118.

HARSÁNYI, LÁSZLÓ–NEMESKÉRI, JÁNOS

- 1964 Über Geschlechtsdiagnose an Skelettfunden. *Acta Medicinae Legalis et Socialis (Liège)* 17, 51–55.

LAMPÉ LÁSZLÓ

- 1983 A nemi szervek működése az ivarérett kor előtt és után. *Szülészet-nőgyógyászat I.* Budapest.

LENGYEL, IMRE

- 1975 Palaeoserology. Blood Typing with the Fluorescent Antibody Method. Budapest.

LIPTÁK PÁL

- 1980 Embertan és emberszármazástan. Budapest.

LOVEJOY, C. OWEN–MEINDL, S. RICHARD–PRYZBECK, R. THOMAS–MENSFORTH, P. ROBERT

- 1985 Chronological Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology (New York)* 68, 15–28.

MARTIN, RUDOLF –SALLER, Karl

- 1957 Lehrbuch der Anthropologie. Bd. 1–2. Stuttgart.

NEMESKÉRI, JÁNOS –HARSÁNYI, LÁSZLÓ–ACSÁDI, GYULA

- 1960 Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden. *Anthropologischer Anzeiger (Stuttgart)* 24, 103–115.

RÖSING, Friedrich Wilhelm

- 1988 Körperhöhenrekonstruktion aus Skelettmaßen.–Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen. Stuttgart–New York.

SCHINZ, HANS RUDOLF

- 1952 Ossifikationstabelle. In: Schinz, H. R.–Baensch, W. E.–Friedl, E.–Uehlinger, E. (Hrsg.): *Lehrbuch der Röntgendiagnostik*. Stuttgart.

SCHOUR, ISAAC–MASSLER, MAURY

- 1941 The Development of the Human Dentition. *The Journal of the American Dental Association (New York)* 28, 1154–1160.

SJØVOLD, TORSTEIN

- 1975 Tables of the Combined Method for Determination of Age at Death Given by Nemeskéri, Harsányi and Acsádi. *Anthropologiai Közlemények (Budapest)* 19, 9–22.

- 1984 A Report on the Heritability of some Cranial Measurements and Non-metric Traits. In: van Vark, G. N.–Howells, W. W. (eds): *Multivariate Statistical Methods in Physical Anthropology (Dordrecht)*, 223–246.

- 1990 Estimation of Stature from long Bones Utilizing the Line of Organic Correlation. *Journal of Human Evolution (Durham–Arkansas)* 5, 431–447.

TÓTH KÁROLY

- A fogak jelölése. Fogászat. Budapest.

ANTHROPOLOGICAL EXAMINATIONS OF THE SKELETAL REMAINS EXCAVATED AT THE SZEGVÁR-SÁPOLDAL AVAR AGE CEMETERY

FERENC SZALAI

Anthropological examinations were performed on the skeletal remains of the archaeologically important small Avar age cemetery from the 7th century AD. It was found that from the ten individuals seven were children under the age of five, two were young males and there was one young female. The bones were in bad state of preserva-

tion but despite that one young male showed features of Mongoloid race, the young female's facial traits were European. The small cemetery probably belonged to a small community or even to a family but we could not confirm that with our morphological investigations.